

Parijse Institut Catholique en directeur van het Centre de Recherches d'Histoire Religieuse. Reeds eerder¹² had hij gewezen op de veelheid aan facetten, de regionale variëteit aan verschijningsvormen, de verschillende stadia van de ontwikkeling en diensontwikkeling op de onvruchtbaarheid van te snel gegeven etiketten. Voor hem was de katholieke Verlichting vooral een praxis, met als gemeenschappelijk substraat een religieuze antropologie 'vécue', gekenmerkt door haar aarzelend, tastend en soms mistastend omgaan met de verlichte tijdgeest; verlichte katholieken trachtten binnen de grenzen van de kerkelijke orthodoxie het schijndilemma 'rede of geloof' te boven te komen. In hoeverre was hun optreden theologisch, canoniek, pastoraal, literair of politiek van aard? Welke waren oorsprong, dynamiek, verspreidingsgebied, centra en leidende figuren van deze religieuze Verlichting in de meest brede zin van het woord?

Refererend aan Plongerons richtvragen heb ik inzake katholiek Nederland zo goed en zo kwaad als het ging bericht over de ter beschikking staande gegevens en over de onderzoeksmogelijkheden rond symptomen van impliciete en expliciete confrontatie met de zich verlicht noemende tijd en maatschappij¹³. Voor mijn oriënterende bijdrage kon ik terugvallen op enig eigen onderzoek en op dat van de promotie-assistent Th. Clemens, die nadien ook een en ander daarover heeft gepubliceerd¹⁴. Er bleek voorlopig een viertal aspecten te onderscheiden, die nader onderzocht zouden moeten worden.

In de eerste plaats is daar de aloude doorwerking van de Franse en Zuidnederlandse traditie. Anders geformuleerd: hetgeen voor ver-

12. B. Plongeron, 'Recherches sur l'"Aufklärung" catholique en Europe occidentale (1770-1830)', in: *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 16(1969) 555-605. Zie verder: B. Plongeron, 'Was ist katholische Aufklärung?', in: *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, München 1979, 11-56.

13. J.A. Bornewasser, 'Die Aufklärung und die Katholiken in den Nördlichen Niederlanden 1780-1830', in: *Archief voor de Geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland*, 21(1979) 304-318.

14. Th. Clemens, 'De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en de winnaar van haar eerste prijsvraag', in: W.W. Mijnhardt en A.J. Wichers (red.), *Om het algemeen volksgeluk*, Edam 1984, 221-230; Th. Clemens, 'De uitgave-geschiedenis van het kerkboek de "Christelyke onderwysingen en gebeden" en de implicaties ervan voor de geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden (1685-1894)', in: *Archief voor de Geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland*, 27(1985) 215-253.